

pragmatisk brugersynsvinkel næppe skal definere multimedier som mange forskellige, midlertidigt forbundne medier, men tværtimod som ét medie« (p. 13). Det er – uden at det bliver sagt direkte – vist nok computeren, der tænkes på. I forlængelse heraf bliver begrebet multimedia omdøbt til »unimedia«, eller som Henrik Juel skriver »multimedier udvikles henimod brugervenlige uni-medier«. Men ærlig talt, hvad skal vi så med begrebet multimedier og teorier herom? Og hvorfor får vi så ikke en eneste artikel, der beskriver dette »unimedia«s egenskaber?

Det er naturligvis helt legitimt, at de forskellige bidragydere arbejder med forskellige begreber om hvad de forstår ved et multimedia. For nogle refererer ordet »multi« tilsyneladende til pluraliteten af berørte sanser, for andre til pluraliteten af benyttede apparater, for andre igen til pluraliteten i sender-modtager-relationen, også kaldet interaktivitet. De fleste tænker især på computeren uden at det dog gøres klart, om det er computeren, der er multimediet, eller det kun er bestemte, særlige anvendelser af computeren, der fortjener betegnelsen. Her er der virkelig brug for et begrebsligt oprydningsarbejde, som bogens undertitel stiller i udsigt. Men bogen indeholder stort set ingen diskussion af de forskellige opfattelser, hverken dem, der er repræsenteret i bogen eller andre. Den rummer derimod en enkelt – i sig selv udmærket, men i sammenhængen tilfældig – artikel om videokunst af Bodil Kirstine Jensen. Denne artikel er sammen med en halvspekulativ artikel om film, tv og video af Henning Pryds de eneste, der ikke beskæftiger sig med computermediet. Der er også en enkelt – i sig selv instruktiv – artikel om undervisning i multimedier (her forstået som computermediet) af Karin Tweddell Levinsen. Hertil kommer en interessant, men i sammenhængen perifer, kognitionsfilosofisk artikel om billedløst sprog af Ole Fogh Kirkeby og en rimeligt cyberspacet artikel om internettet som objekt for psykisk projektion af Lars Bojen Nielsen.

Endelig rummer den tre artikler om semiotisk analyse af multimediale produkter af henholdsvis Edvin Kau, Bo Fibiger og en gruppe bestående af Peter Bøgh Andersen, Jens W. Johansen, Jakob A. Mikkelsen og Morten Sams.

Det pikante ved denne vægtning af semiotiske tilgange fremgår, når man læser redaktøren Henrik Juels artikel, idet han plæderer for et opgør med semiotikken, der angiveligt skulle være skriftfikseret, fordi man sonderer mellem signifiant og signifier (p. 21). Henrik Juel foreslår istedet en sondring mellem en udtryksside og indtryksside, der »ikke skal forveksles« med semiotikkens begreber.

Det lyder ikke særlig gennemtænkt. Hvis semiotikken som teoridannelse er bundet til skrift beror det ikke på sondringen mellem signifiant og signifier, eftersom der ikke er nogen sekventialitet relate-

ret til denne sondring. Det er tværtimod en sondring mellem aspekter i noget samtidigt manifesteret. Begrebsparret kan da også let appliceres på den kropslige kommunikation, der ifølge Henrik Juel ikke kan beskrives på semiotisk grundlag.

Der bliver talt meget om krop, kropslighed og kropslige betydninger i disse år, også i Henrik Juels artikel, men der er endnu ingen, der har kunnet give nogen begrundelse for at indføre ordet krop som en særskilt betydningsbærer. Sagen er tværtimod at *al betydning* er båret af en krop, hvad enten denne betydning er af sproglig eller gestikulatorisk art. Også hjernen og hele det neurofysiologiske system, der formodentlig er hjemstedet for det betydningsfulde bevidsthedsindhold og den menneskelige sprogkompetence, er en del af kroppen. Vi kan endda gå et skridt videre, for hvor Henrik Juel på linje med mange andre kropsetorikere bygger deres retorik på en modstilling mellem de kropslige betydninger og den lineære, sekventielle skrift – de opfatter tilsyneladende kropslighed som det nærværende, autentiske og ikke-lineært holistiske – så hidrører betydningens sekventialisering – og det gælder alle former for betydning – fra dens kropslige bundethed. Den kropslige binding af betydning er altid også en binding til tid og sted, og det er denne binding, der betinger det sekventielle vilkår, der gælder al menneskelig tilgængelig betydning ligegyldigt med hvilket medie og i hvilket sprog, kroppen udtrykker betydning.

Man kan overbevise sig om denne kendsgerning ved at se på skriften der i tide og utide kritiseres for sin sekventialitet, idet skriften netop ikke eksisterer sekventielt, men som samtidigt realiseret. Hele teksten er der hele tiden, når den først en gang er skrevet eller trykt. Det er vores skrivning og læsning, vores kropsligt medierede aktivering af teksten, der er sekventiel, ganske som vores billedopfattelse og al anden betydningsdannelse er det. Vi kan ikke andet med det sans- og tankeapparat vi har. Det er derfor ikke nogen god ide at modstille den ikke-sekventielle kropslighed med den sekventielle tekstlighed.

Selv om redaktøren retter sin – misforståede – kritik mod semiotikken udgør semiotikken ikke desto mindre den eneste teoretiske tilgang til medieanalyse i hele bogen. Det eneste teoretiske spørgsmål bogen således rejser, men ikke diskuterer seriøst, er om det er muligt at bruge semiotiske begrebsdannelser som grundlag for analysen af computermedierede tegn?

Det ene af de tre semiotiske bidrag, er som nævnt en artikel af Peter Bøgh Andersen, der grundlagde denne tilgang med sin disputats i begyndelsen af 1990'erne, og som her gør rede for de narrative principper, der blev udviklet i et computerbaseret historisk formidlingsprojekt om vikingetiden (Odins Øje, Ribe Museum). Ud over Odins Øje bygger artiklen

på erfaringer fra en mindre, interaktiv fortælling baseret på Peter Plys – af Jens W. Johansen, Jakob A. Mikkelsen og Morten Sams.

Artiklen beskriver et både id³mæssigt og teknisk originalt bidrag til udviklingen af kreative, computermedierede fortælleformer, der også er kaldt narrative systemer. Den id³mæssige hovedpointe er relateret til spørgsmålet om hvordan der kan skabes en meningsfuld interaktivitet, hvor systemet ikke blot leverer en mængde af valgmuligheder, men et »helt« narrativt rum, hvor indenfor brugeren kan skabe en specifik – og derfor altid sekventiel – fortælling. Den tekniske originalitet ligger først fremmest i den kreative benyttelse af kaosteorier og Rene Thom's formale katastrofemodeller til narrative formål.

Da Odins Øje nu har været offentligt tilgængeligt i flere år ville man dog gerne have haft artiklen suppleret med en slags anmeldelse eller analyse af hvordan dette »narrative system« faktisk virker.

Herudover rummer antologien to andre bidrag, der er forankret i semiotisk tradition, nemlig Edvin Kau's artikel »Film og Multimedier og Bo Fibigers »Multimediesemiotik – om teori og praksis«.

I »Film og Multimedier« foretager Edvin Kau en komparativ analyse af ligheder og forskelle mellem bestemte filmiske fremstillingsformer på den ene side og en CD-romfortælling, »From Alice to the Ocean. Alone across the Outback« på den anden. Med forfatterens baggrund som filmanalytiker er det ikke overraskende, at det, der siges om den filmiske fortælling virker mest overbevisende og sæn- gende, men det spiller nok også en rolle, at den CD-romhistorie, der analyseres, ikke har en indholds- mæssig kvalitet, der kan sammenlignes med de valgte films. Selv om Kau således kan bruge en række ligheder mellem tekniske greb som argument for at der ikke er så stor forskel på de to medier, efterlader analysen alligevel det indtryk, at der er en verden til forskel.

De to her omtalte artikler bekræfter alligevel – på hver deres måde – frugtbarheden i semiotiske til- gange. Det er formentlig ikke tilfældigt, at disse to artikler er baseret på analyse af et gedigent empirisk materiale.

Det gælder ikke i samme grad det tredje semioti- ske bidrag, Bo Fibiger's, der giver en så abstrakt be- skrivelse af begrebet multimedie, at det er svært at pege på noget medie, der ikke hører med til denne kategori. En del af forklaringen er måske, at Bo Fibi- ger – her på linje med Edvin Kau – forestiller sig, at de kan klare springet fra analoge til digitale medier ved hjælp af Christian Metz' filmsemiotik. Hvordan denne semiotik, der er forankret i en modstilling af billede og tekst, skulle kunne beskrive en computer- baseret repræsentation – hvor al billedlighed inklu- sive al synlig tekst er produktet af en underliggende

sekventielt organiseret, binær tekst – står dog fortsat for mig som en uløst gåde.

Tilsammen viser disse analyser, at den semiotiske analyse fortsat har sin berettigelse og at den både kan udfoldes i relation til tekstuelle og billedlige betyd- ninger. Hvis man skulle dømme efter denne udgi- velse er der faktisk ingen teoretiske alternativer. Det er formodentlig forkert, men det giver grund til at understrege, at semiotikken ikke er noget univer- salsmiddel. Der er fortsat mange uløste teoretiske problemer og behov for et betydeligt teoretisk arbej- de med udviklingen af adækvate begreber til beskri- velse både af forholdet mellem computermediet og andre medier og af forholdet mellem computerme- dierede tegn og andre tegn.

Det er som nævnt vanskeligt at give en samlet ka- rakteristik af denne udgivelse, men det er måske hel- ler ikke nødvendigt, eftersom der med de mange ældre artikler ikke tale om nogen state-of-the-art ud- givelse. Det står nok ikke helt så skidt til med den danske forskning i computermediet, som denne bog kunne få nogen til at frygte.

*Niels Ole Finnemann
centerleder*

Center for Kulturforskning

Aarhus Universitet

Rhetorica Scandinavica – Tidsskrift for skandinavisk retorikforskning nr. 1, 1997, 80 s., 260 kr. for 1 år (4 numre), løssalg 69,75 kr

Det er spændende med et nyt tidsskrift. Det marke- rer at en bevægelse eller disciplin har groet sig så stærk at den ønsker at markere sig med en kollektiv, regelmæssig tilkendegivelse. Dette nye tidsskrift be- gynder med en leder af én af de tre redaktører, Kell Jarner Rasmussen. Han slår fast at retorik som etab- leret, selvstændigt universitetsfag kun findes ét sted i Skandinavien, nemlig i København. I Uppsala har man oprettet en retorikafdeling under litteraturvi- denskab, hvor studerende under forskellige fag kan tage eksaminer i retorik. I Norge findes retorikken hverken som fag eller afdeling, men antallet af bøger og artikler med retoriske emner, konstateres det, er nærmest eksploderet de seneste år. Det erklærede formål med tidsskriftet er at give plads til en tværfag- lig og broget dialog om retorikken, både med plads til filosofiske essays og praktiske analyser af retori- ske diskurser – foruden præsentationer af »konkret og nutidig forskning, der måske oven i købet kan lære læserne noget om hvordan man gør«.

Kurt Johannesson, professor i retorik ved Uppsa-

la Universitet, giver i »Trettio år av retorik i Sverige« en klar oversigt over den svenske retorikforskning: Retorikkens legitimation ligger i høj grad i at den klassiske retorik indgår som forudsætning for litteratur i 1500-, 1600- og 1700-tallet. Men den har også i de senere år vundet stadig mere styrke ved at litteraturforskere har studeret andre teksttyper, fx politiktaler, og hertil bl.a. har medbragt de retoriske begreber. Endelig fremhæver Johannesson de senere års interesse for praktiske kurser i mundtlig og skriftlig fremstilling som væsentlig for retorikkens opblomstring. Til sidst præsenterer Johannesson tre særlige, retoriske synsmåder som han mener retorikken skal værne om og udvikle hvis den skal have en fremtid på universiteterne. Den første er tanken om at teoretisk indlæring og praktisk træning skal gå hånd i hånd. Den anden er helhedsperspektivet: Præsten, politiker, advokaten, forfatteren og forskeren benytter sig i et vist omfang af de samme teknikker for at nå deres forskellige mål med deres læsere og lyttere. Den tredje er vigtigheden af at kende historien og traditionen, fordi man her kan finde den indsigt som gør det muligt at løse nuets og fremtidens problemer. Artiklen er en retoriker værdig. Den er velskrevet og klar. Den taler med en besked og nøgtern stemme – næsten for beskeden i betragtning af det ret store antal udkomne svenske titler hvori ordet *retorik* indgår. Et antal som klart overgår antallet af danske.

Peer Mylow, som er professor i pædagogisk psykologi ved Aalborg Universitet, giver i »Retorikkens løfter til psykologien« historien om hvordan retorikken i midten af 1980'erne kom til psykologien med løfter som den ikke kunne indfri, hvorefter den bl.a. udviklede sig til »en for psykologien livsfarlig ide om at jeg'et er en social konstruktion«. Artiklen lider lidt under ikke at have gennemgået tilstrækkelig fast redaktion. Den er for lang og ujævn. Emnet er ellers interessant nok!

Viveka Adelswård m.fl. »Samtal i samhället: På vems vilkår?« er en programbeskrivelse af et igangværende projekt ved Linköping Universitet som går ud på at studere dynamikken inden for og imellem forskellige offentlige arenaer. Heller ikke denne tekst er efter min mening tilstrækkelig god til at stå i et retorisk tidsskrift. Den består i den sædvanlige anonyme, kedelige, selvpromoverende og stærkt flokskulære prosa som man anvender når man ansøger om forskningsstøtte hos fonde og råd.

Semiotikeren Peter Larsen skriver om film og retorik. Ottar Grepstad om den norske EU-debats retoriske paradoks.

Der slutes af med en anmeldelse ved Kjell Lars Berge fra Oslo Universitet. Han anmelder dels en beskrivelse af et retorikprojekt ved Bergens Universitet med Jostein Gripsrud som ankermand, dels et arbejdspapir fra projektet med flere forskellige bi-

dragydere. Projektets emne er »Theories of Knowledge and Media«. Efter anmeldelsen har Gripsrud en replik som er et skatkammer for folk som samler på ad-hominem-argumenter. Det er meget underholdende, men vel egentlig ikke særligt befordrende for en frugtbar, videnskabelig diskussion. Man kunne foreslå redaktionen et temanummer om dette meget vigtige retoriske emne: den videnskabelige debatkultur i Skandinavien.

Af tidsskriftets i alt 7-8 bidrag fremhæves i tidsskriftets programmatisk leder Christians Kocks artikel, *Retorikkens identitet*, som et særligt interessant forsøg på at definere retorik som fag.

Christian Kock er professor i retorik ved Københavns Universitet. Og han er netop udnævnt. Derfor er artiklen central når man skal forstå og vurdere faget retorik og dets fremtid specielt her i landet. Retorikken defineres som »en empirisk og normativ videnskab om produktion og reception af ytringer, betragtet i deres helhed. Den stiller det projekt op at forske i konkrete menneskelige ytringer set i forhold til deres totale kommunikationskontekst.« (s. 14). Det normative indebærer at den bl.a. ser på om ytringerne gør det der var hensigten. Udfører de afsenderens hensigt? Udfører de modtagerens hensigt? Retorikken påtager sig »at udtale sig som videnskab om kvaliteten af sine studieobjekter«. Den adskiller sig, ifølge Kock, fra medievidenskab, sproglig rådgivning, pragmatik og funktionel lingvistik.

Medievidenskab er, stadig ifølge artiklen, grundlæggende en deskriptiv videnskab. Vover den sig ud i noget normativt er det ofte i form af bedømmelser af hvad der er »godt fjernsyn«, dvs. hvad der udnytter mediets præmisser. Der er også en stærk tendens til i medieforskningen at sige »sådan er udviklingen«, dvs. »sådan må det være«. Ved at tage mediets præmisser for givne, tenderer medieforskerne at se indholdet ud fra den forud givne form. Dette står i grell kontrast til retorikkens program som er »at overveje hvordan tv som medie kan yde sit særlige bidrag til en funktion: den at give indsigt i virkeligheden«.

Sproglig rådgivning påstås at dyrke den sproglige form og har for lidt sans for indhold: Dette fag må lære »at de samme sproglige træk ikke er på deres plads i enhver situation, og i øvrigt at den første bekymring i situationen må gælde indholdet, ikke sproget« (s. 17).

Fra pragmatikken og tekstlingvistikken kan retorikken hente mange indsigter, men ifølge Kock kan disse discipliner aldrig opløse retorikken fordi de udgår fra en *langue*-synsvinkel, dvs. sproget som system, hvor retorikken handler om *parole*, dvs. sprogets faktiske brug i konkrete situationer.

Folk fra de forskellige nævnte discipliner vil nok have svært ved at finde karakteristikken af deres område helt dækkende. Næppe ret mange fra disse na-

bodiscipliner vil blive overbevist om at retorikken som særligt fag er nødvendig ud fra så reducerende fagkarakteristikker som disse. Kocks retoriske ærinde er altså ikke at overbevise skeptikere. Hensigten må være at bestyrke de allerede troende. Det fremgår også af artiklens afsluttende liste med ti projektforslag der kalder på retorisk forskning: Alle eksemplerne ville kunne bruges som specialeemner i det fag jeg kommer fra: dansk. Også medieforskningen og pragmatikken kan rumme mange af dem. Det er en lidt halvstor kamel at skulle sluge den påstand at vi her har ti gode grunde til at vi må have et særligt fag som hedder retorik.

Det spørgsmål som presser sig mere og mere på gennem artiklen er hvorfor det er så vigtigt om en videnskabelig aktivitet foregår ved det ene eller det andet institut, og om den kaldes retorik, pragmatik, sproglig rådgivning, litterær fortolkning, kommunikationsanalyse, medieforskning eller noget andet. Det væsentlige for os alle er vel *at* den foregår. Og at der sker en gensidig befrugtning ud fra en anerkendelse af det der faktisk foregår i andre fag. Det er interessant at man i dette tidsskriftsnummers eneste eksempel på konkret retorisk forskning, Anne Katrine Lunds velskrevne og veloplagte »Formidler og formilder« om studieværterne i TV-Avisen, intet læser som ikke kunne være skrevet af én som studerede ved Film- og Medievidenskab, Litteraturvidenskab eller Nordisk Filologi. Til gengæld kunne der måske godt være yderligere et par henvisninger til nærliggende titler fra forskere der stammer fra disse naboinstitutter til retorik, f.eks. Peter Larsen og Ralf Pittelkow.

Der er grund til at ønske tidsskriftet velkommen: Det er rummeligt og varieret. Det giver et udmærket indblik i retorikkens tilstand i Skandinavien: igangværende projekter og nabodiscipliners brug af retorik. Skriftet er et sundt, omend ikke endnu helt velfremfret barn af den energi, praktiske sans og naturlige optimisme som kendetegner fagets udøvere, fra studenter til professorer. Redaktionen har min fulde opbakning til at gå til værks med en fastere hånd i de kommende numre.

Klaus Kjøller
lektor
Institut for Nordisk Filologi
Københavns Universitet

Kathrine Skretting: Reklamefilm. Norsk reklame i levende bilder 1920-1990. Universitetsforlaget, Oslo 1995.

Det er meget lidt, der er skrevet om reklamefilm på nordisk plan og med et historisk perspektiv. På dansk grund findes således stort set kun Elise Kjeldgaards *Biografreklamen i Danmark* fra 1959. Genren eller kommunikationsformen er også utroligt svær at behandle eftersom en meget, meget stor del af primærmaterialet er forsvundet. Kathrine Skretting har således i sin dokumentation i meget høj grad også måttet henholde sig til skriftligt materiale i form af de beskrivelser, som (frem til et vist tidspunkt) foreligger i form af filmcensorerens mere eller mindre præcise antegninger og notater om reklamefilmene.

Kathrine Skrettings bog om norsk reklamefilm er en omarbejdelse af hendes doktorafhandling om samme emne. Det skal i forbindelse med nærværende anmeldelse bemærkes, at anmelderen ikke har læst den oprindelige afhandling. Der kan derfor måske fremkomme kritikpunkter, som set i konteksten: afhandling – bog ikke er helt retfærdige.

Bogen er i flere henseender opbygget med en klar omdrejningsakse omkring 2. verdenskrig. Det er således bogens påstand, at besættelsesårene (hvor reklamefilm var forbudt i Norge i modsætning til i Danmark) sætter et klart skel i reklamefilmens udtryksformer. Mens reklamefilmen i mellemkrigstiden i meget høj grad var opbygget over underholdende skabeloner, som i følge Skretting fulgte og efterabede det daværende biografrepertoires genresystem, herunder ikke mindst 30ernes musical, så er efterkrigstidens reklame og især 50ernes karakteriseret ved en meget mere faktaorienteret og belærende form inden for reklamefilmen. Skretting siger, at det er biografernes ugerevyer (på norsk 'filmavisen') med den autoritative voice-over, som formæssigt danner forbillede for reklamefilmen i efterkrigsårene.

Det ligger i samme spor, at bogen har en forholdsvis eksplicit negativ vurdering over for denne drejning af reklamefilmen, idet det på baggrund af f.eks. Umberto Eco's teorier om åbne og lukkede tekster hævdes, at reklamefilmens effekt i forhold til modtageren er større, når den fralægger sig, fiktiviserer og omformer sin umiddelbare kommunikative intention, som i følge Skretting er overtalelse. Skrettings samlede pointe er, at reklamefilmen i løbet af 70erne og 80erne vender tilbage til det underholdende format, som var i vælten i mellemkrigstiden.

Med dette er det også antydnet, at bogen gerne vil adskillige ting ud over at kortlægge den norske reklamefilm. For det første vil den sætte reklamefilmen ind i et historisk samfundsperspektiv, herunder